

A magyar szűr.*

A szűr a magyar nép egyik legősibb és legkedveltebb, népdalokban leggyakrabban emlegetett ruhadarabja. Kizárólag férfiak viselik; leginkább a pusztázó nép, de ünnepi díszruhája a falusinak is, ahol még végkép ki nem ment a divatból. Ha az úri rend ruhájával hasonlítottuk össze, rendeltetésében leginkább a felöltőnek felel meg. A nép azonban felöltve jóformán sohasem viseli, hanem csak vállra vetve. Mivel ritkán öltik fel, az ujj eredeti jelentőségét elveszítette. Legtöbbször bekötik vagy bevarrják az ujját és használati tárgyakként tartják benne. Több vidéken, főként túl a Dunán egyenesen befenekelt ujjakkal készíti a szűrszabó. A fenekes ujjú szűröknél az ujj sokszor annyira elcsökevényesedik, hogy nem hosszabb egy arasznál; sőt ujjatlan szűröket is készítettek a Dunántúl, mely formájában megegyezik a bőrből készült subával. (VIII. T. 3. á.) Viszont az erdélyi százszoknál a szűr ujjá annyira megnyúlik, hogy kétszer olyan hosszú, mint a kar, vagyis a szűr aljáig ér, tehát ezt sem lehet felöltetni. (III. T. 1—2. á.)

A szűrt más felöltőtől főképen a hátat borító, nagy, négyszögletes gallérja különbözteti meg. Enélkül a szűr nem valódi szűr, hanem csak gubaszűr, juhászszűr, szűr kabát stb. A szűr gallér két sarkán posztóból készült csücskő van. Ha a két csücskőt összekötik, a gallér csuklyává alakul s a fejre húzható. Esős időben szoktak a gallérból ideiglenes csuklyát is kötni, néha azonban egyenesen csuklyával készült a szűr. (VIII. T. 1—2. á.)

A szűr gallérja legkisebb a Tiszán túl, legnagyobb a bakonyi és somogyi kanászsűrökön. E kanászsűrök némelyikén a gallér csaknem olyan hosszú, mint a szűr, ebből nem is lehet rendes csuklyát kötni, esős időben a pásztorok csak a fejükre borítják.

A vállra vetett szűr olyan bő, hogy a két kar nyugodtan mozoghat alatta. Bősége miatt használati szerszámait, kisebb göncét, tarisznyáját alatta is hordhatja, vagy hajtás közben a kantárszárat kényelmesen tarthatja. Bősége megüti a két métert, a somogyi és bakonyi kanászsűröké néha még ennél is több. Emiatt a szűr néha az egyik vállon lecsúszik, sőt hetyke legények ezt a viseletet tartják igazinak.

Bősége miatt begombolni nem lehet, sőt az eleje teljesen össze sem ér, hacsak kézzel össze nem fogják. Gombja nincs is, mindössze a mellen egy szíjcsat tartja össze. Ezt is ritkán csatolják ki-be, hanem inkább becsatolva tartják s belebújnak vagy kibújnak belőle.

* Ide tartozik az I—VIII. tábla.

A szűr hossza az Alföldön szárközépig ér. A palócoké valamivel rövidebb, a dunántúli kanászszűrök pedig csak térdig érők.

A szűr gyalogjáró embernek éppúgy alkalmas ruhadarab, mint lovasnak. A gyalogosnak könnyű, melegtartó, eső-szél ellen biztos oltalom. Lovas embernek ezenfelül még a lovát is védi. Szőrén ülő lovas gyakran nyereg helyett is használja, ha pedig leszáll, vagy szekérével megáll, lovait vele takarja be. Verekedéskor a szűr az ütést kitűnően felfogja, ha pedig futásra kerül a sor, a nyakból azonnal kivethető.

A pásztornak mindene. Oltalma hideg, eső, szél, hó ellen, árnyéka a nyári nap heve ellen. Ezenkívül derekalja, párnája, ülőszéke, takarója.

Gazdaembernek egy jó szűr egész életén át eltart, cselédember 6—8 év alatt nyű el egyet, pásztornak pedig 4 évnél nem igen tart tovább minden erőssége mellett sem. Ezért az egyszerűbb szűrök fogyasztói a küntválo pásztor- és cselédemberek, a díszes kivitelű, ú. n. *cifraszűrök*éi pedig a gazdaemberek s a hetykébb pásztorok.

Mivel pásztornak a szűr nem sokáig tart s amellett minden valamirevaló pásztornak cifra szűrt illik viselni, a szűr megszerzése mindig nagy gondjuk volt. Sokszor csak bűnös úton tudta a pásztor előteremteni a cifra szűr árát; ezért a hatóság pásztorok számára gyakran tilalmazta.

A kisbéresnek és kisbojtárnak a szűr kezdő fizetése volt egyévi szolgálata jutalmául. Cselédember konvenciójában is mindig benne volt a szűr. Parasztleány addig nem házasodhatott meg, míg cifra szűrűt nem szerzett az esküvőre. Sőt már a leánynézőben is jelentős szerepe volt a szűrnek. Ez alkalomra ugyanis a legény szűrben jelent meg s elmentekor véletlenül-készakarva otffejejtette a szűrét. Ha nem nyerte meg a szülők tetszését, másnap korán reggelre „kitették a szűrét” a ház elébe, mire a legény beosont érte és szó nélkül elhozta. Ha pedig nem tették ki a szűrét, azt jelentette, hogy szívesen látják, kerüljön belől, szót lehet ejteni a házasságról.

Megesküdni még a közelmúltban is csak cifra szűrben lehetett, akár kánikulában, akár kemény hidegben. A cifra szűr volt a magyar parasztember díszruhája egész életén át. Nyolcvan éves öreg embernek sem szégyen legénykori cifra szűrében járni a templomba. Ha meghal, szüire a sírjánál sem hagyja el, a sírban a koporsóra terítik s úgy húzzák rá a földet, sőt mint Simon kanász balladájából kitűnik — akit disznótolvajlás közben lelőttek —, még szemfedő, koporsó is válhatott a cifra szűrből:

„Nincs Simonnak siratója,
Nincsen senki pártfogója,
Cifra szüire koporsója,
Bikkfalevél takarója.”

mondja a palóc népdal.

Se szeri, se száma a magyar népdalnak, mely a szűrről, a magyar ember legkedvesebb ruhadarabjáról zeng. Hogy csak egy párat említsünk:

„Cifra szűröm Beszperémbe vettem,
Érte harminc forintot fizettem,
Mikor azt a nyakamba terítem,
Még az angyalát is elkerítem!”

(Bakony.)

Más:

„Be van az én szűröm ujjá kötve,
Barna kislány ne kotorássz benne.
Az egyikben acélkova-tapló,
A másikban százforintos bankó!”

(Alföld.)

Más:

„Nyerget teszek a lovam hátára,
Tőtött pisztolyt a szűröm ujjába.
Gyer utánnam vármegye kutyája,
Megrövidül íleted órája!”

(Alföld.)

Más:

„Kocsmárosné adjon bort hitelbe,
Itt hagyom a cifraszűröm érte.
Ha ki nem váltom szombaton estére,
Tűzze fel a csárda tetejére!”

(Alföld.)

Közmondásaiban is szívesen emlegeti a magyar nép a szűrt. Az „akinek nem szüre, ne vegye magára!” közmondás éppoly jelentőségteljes, mint a fentebb említett: „Kitették a szűrét!” Régen ugyanis minden vidéknek, társadalmi állásnak, kornak megvolt a maga szűr típusa s az egyes szűr fajtákat csak annak lehetett felölteni, akit megilletett.

* * *

A szűr szónak a magyar nyelvben kettős jelentése van. Szűrnek nevezik a magyar juh gyapjából, szőréből készült durva posztót (= aba, halina, daróc), de ugyanannak neveznek egy belőle készült nagygallérú, köpenyegszerű felsőruhát is (= csuha, szűrköpönyeg, abaköpönyeg). Valószínű, hogy mindkét szó a szörre megy vissza, amely tulajdonképeni anyaga a szűrposztónak, melyből viszont a szűrköpönyeg készül. A régiségben a szűr szó csak jelzője volt úgy a posztónak, mint a köpönyegnek. Ma azonban önálló szóvá vált s mindkét fogalmat fedi.

A szűrposztót másként abaposztónak is nevezik. E szó hódoltaságkorabeli jövevény, valószínűleg nem közvetlenül az oszmán törökből, hanem délszláv, szerb közvetítéssel. Az abaposztó elnevezés az utóbbi időben Erdélyen kívül már nem használatos, legálább is a szürszabók nem élnek vele.

Ma a szűr szót az ország legnagyobb részén használják a szűr- vagy abaköpönyeg megnevezésére. Palóc-vidéken és a Dráva mentén azonban csuhának is nevezik. Bizonyos típust gubának (Vas m.), guba-szűrnek (Alföld) is neveznek, de ez megkülönböztetendő a tulajdonképeni gubától, mely egészen más anyagból, más mesterember keze által készül. Éppúgy a szürsuba (Tolna m.) sem azonos a tulajdonképeni subával, melyet szücsök bőrből készítenek. A felső szűr és bohaj szűr elnevezések a jelzőből főnévvé lett szűr szónak

újabb jelzővel ellátott alakjai. A *bohaj* elnevezés a préseletlen, bolyhos posztóra vonatkozik.

A szűr többnyire a *purzsa* magyar juh gyapjából készül. Ez hosszú, fehér, durva, kevésbé göndör. Más magyar juh (pl. *racka*) gyapjából is lehet készíteni, de ez a szűrposztó a szűrszabók véleménye szerint nem olyan jóminőségű, mint az előbbi.

A rövid, finomgyapjú merino-juh, népi nevén *birka* gyapjából is készül egy finomabb szűrposztóféleség, melyet *karazsiának* neveznek, ezt azonban az erdélyi szászokon kívül szűrkészítésre nem igen használják, éppen finomsága és kisebb ellenállóképessége miatt. A székelyek ezt a posztót hívják *abának*.

A szűrposztót szűrtaácsok, az ú. n. *csapók* készítik. Ősrégi magyar mesterek, akik a gubacsapókkal együtt évszázadok óta maguk dolgozták fel a nagykiterjedésű magyar juhtenyésztés csaknem teljes gyapjúhozamát. Az alföldi csapómesterség középpontja már a XIV. században Debrecen. Ezenkívül híres csapómesterség virágzott Veszprémben és környékén. Erdélyben a szászság tartotta kezében a csapómesterséget évszázadokon át, sőt tartja ma is.

Magyar vidéken az utolsó csapóműhely Veszprémben még a háború kitörése előtt működött, de aztán ez is megszűnt. Vele együtt eltűnt ennek az ősi magyar mesterségnek minden szerszáma és mesterszótára.

A csapómesterséget ma már csak a szepesi és erdélyi szászok folytatják.

Erdélyben s a Felföld némely pontján a nép maga is állít elő szűrposztót, de ez éppúgy, mint a szepesi szászok szűrposztója, préseletlen s a szűrszabók szerint szűrkészítésre nem alkalmas. Az utóbbi években egy veszprémi posztógyár újból kezd szűrposztót csinálni, de ez nem olyan jóminőségű, mint a nagydisznódi szászoké. Különben a veszprémi szűrposztó régen is gyengébb volt az erdélyinél.

A szűrposztót szűrre a szűrszabó dolgozza fel. A szűrszabómesterség is igen ősi magyar iparág. Leginkább ott virágzott, ahol a csapómesterség, sőt néhol maguk a szűrszabók is csináltak szűrposztót. A magyar szűrszabómesterség főgócponja Veszprém és Debrecen volt, melyhez később Nagyvárad is járult. A mult század elején önálló szűrszabócéhek támadtak egyebütt is, Erdélyt és Kelet-Magyarországot kivéve. Erdélyben a szűrszabómesterség a XVII. század végén pusztulásnak indult, mivel a szűrköpönyeg, a szűrszabóipar terméke, kiment a divatból. A mult század vége óta azonban a szűr újból tért hódít Erdélyben s jelenleg alföldi bevándorolt szűrszabók mívelik erdélyi magyar szabók szárnya alatt. Az Alföld keleti felén a XVII. század közepén a szűr szintén kiment a divatból s azóta sem tudott meghonosodni. Erdélyben, a Felföldön a nép visel ugyan szűrposztóból készült ruhaneműt, de ezeket háziilag állítja elő, vagy ha vannak parasztszabóik, azok nem iparos emberek s szűrköpönyeget nem készítenek. A népi szűrruhák hímzése és díszítése sem azonos a szűrszabókéval, sőt még hasonlóság sincs közöttük.

A szűrszabómesterség fénykora a mult század 70-es éveiben, a

Bach-korszak bukása után volt, amikor még az úri rend is viselte finomított kiadásban az egyébként mindig paraszti ruhadarabot. A szűrszabómesterség pusztulása akkor kezdődött, mikor Magyarország elzárta határait a romániai juhok elől. Ez a határzár a gyapjút Erdélyben nagyon megdrágította s következésképpen drágább lett a belőle készült szűr is. A szűrszabómesterség a 90-es évektől kezdve rohamos hanyatlásnak indult s a világháború aztán csaknem teljesen megölte.

A háború kitörésekor a csapóműhelyek csak a katonaság számára dolgozhattak, takarókat, lópokrócokat készítettek s a szűrszabók anyaghiány miatt kénytelenek voltak mesterségüket abba hagyni. A háború, főleg pedig a román megszállás után még évekig lehetetlen volt Erdélyből szűrposztót szerezni, így a szűrszabómesterség nem juthatott anyaghoz s a nép nem szerezhethén meg ősi ruhadarabját, lemondott róla. Egy év óta már újból lehet Erdélyből szűrposztót kapni, de a súlyos szállítási és vámköltségek miatt az a néhány szűrszabó — aki felvette a háború kitörésekor elejtett fonalat — a divatból kiment szűrrel legfeljebb a pásztorok közt tud némi eredményt elérni, a parasztember már schol sem veszi. A szűrszabómesterség halódása azonban még jóval a háború előtt megkezdődött s tanulókat már három évtized óta nem szerződtettek; így ma már csak az öregek dolgoznak, a sok évszázados szűrszabóművészek utolsó generációja, akikkel ez a legszebb magyar iparág sírba temetkezik. Az a 10–20 szűrszabómester, aki jelenleg még szűrkészítéssel foglalkozik, szeme gyengesége és keze reszketése miatt a szűr már nem hímezi ki, különben a vevőközönség sem kívánja már a cifraságot; örül, ha egyáltalán megfizetheti az egyszerű szűr. Ugy a szűrszabómesterség, mint a cifra szűr külön tanulmányt érdemelnek meg, s később talán még visszatérünk rájuk.

Ez alkalommal a szűrszabó készítette szűréről, mint ruhadarabról óhajtottunk beszélni.

A szűrposztó kizárólag népi ruhaanyag volt. A nemesek közül csak a legszegényebbek viselték. Az erdélyi fejedelmek idejében olykor a katonák ruhája is ebből készült. Régi írások is úgy emlegetik a szűr, mint a szegénység szimbólumát. Ezt bizonyítják a Nyelvtörténeti szótár adatai is: „Draga ruhaiat rola le hanyuan zyrben öetözek.”¹ „Az nemeseknek czimere boytos szűrre változnék.”² „Gazdagsagok költhetetlen, azt mondtam, de nem soká az barsont szűrnek lattam.”³ „A vetkes természetet mint egy bűdös czondrát és koldus vagy rabfoltos szűr rolatok le-vessétek.”⁴ „Angliai poszto kamuka es tafota helyett szűr ködmönt vet nyakatokban.”⁵ „Mint hogy ki néz a szűrűl is a nemes vért, ugy a bársony köntösbűl is a paraszt természet.”⁶ Fakó kotsi kender hám, nemes ember szűr dolmány.”

¹ Kazinczy Codex 1526–1541. 72.

² Prágai András: Fejedelmek serkentő órája. 1628.

³ Enyedi György: Gizmunda és Giscardo históriája 1624.

⁴ Geleji Katona István: Váltság titka. 1645. I. 910.

⁵ Báthory Mihály: Hangos trombita. 1664. 143.

⁶ Gyöngyösi István: D. Charichlia. 1763. 427.

A szűr tehát a népnél azt a szerepet töltötte be, mint a nemesi rendnél a posztó, s a bőrrel és házi vászonnal együtt a jobbágyruha anyaga volt.

Szűrposztóból készült a nadrág, dolmány, derékravaló (mellény) és a köpönyeg. A mai felöltőszerű bő szűr egészen a XVIII. századig viselte a szűr-köpönyeg nevet. A mult század derekán azonban az ország mai területén a szürdolmány és szürnadrág teljesen kiment a használatból, mivel a jobbágyság eltörlésével a köznép a nemesség viseletét vette át. A szűr-köpönyeget azonban megtartotta s a jelzőnek használt szűr szót ettől kezdve már kizárólag a köpönyeg megjelölésére használja. A kisebb szürből készült ruhák, mint a daróc, kankó, zeke, condra, szokmány, harisnya, berhe stb. tehát nem tartoznak a szorosán vett szűrök közé. Nem is szűrszabó készíti őket, hanem maga a nép, mely legtöbb esetben sajátkezűleg fonja, szöv, ványolja a fenti ruhák anyagát is. A szűrszabó készítette szűr mindig csapócsinálta ványolt és préselt posztóból készül. Ez alkalommal erről a szürköpönyegről óhajtunk beszélni.

A szűr rendkívül egyszerű és ősi szabású ruhadarab. Minden darabja téglányalakú, görbe vonal nincs a szűr szabásában. (I—II. T.) A rendes szűr 11 darabból áll. 2. ábra. A szűr eleje és hátulja egyetlen darab, melyet a szűrszabó kétrétbe hajt s elül a nyakig felvág, a nyaknál pedig egy-egy harántirányú vágással a vállak felé kivág, hogy az *elej* (= elei, eleje) visszahajtható legyen. Miután visszahajtott a két elejt, az többé nem érintkezik s csak később a szíj fogja majd össze. Most kiszabja a gallért s részint a nyakhoz, részint a kihajtott elej felső széléhez varrja. Ezután kiszabja az ujjat, majd az oldalsó részt. Az oldalsó rész 3 darabból áll; ezek felülről lefelé: 1. *pálha*, 2. *aszaj*, 3. oldal. Miután ezeket összetoldotta, az ujjhoz hozzávarrja, még pedig úgy, hogy a karöltője az ujj alsó részének közepére essék. Most az ujjal összevarrott oldalrészt az elejhez és hátuljhoz mindkétfelől hozzávarrja. Szokták még a szűr alját egy tenyérnyi széles szűrposztó-csíkkal hosszabbítani is. Ez azért történik, mert a szűr alja könnyen kirojtosodik; ha azonban a *végsszűr* (= egy vég szűrposztó) ama hosszanti széléből vágnak rá toldócsíkot, ahol a beverő fonal megfordul, az alj tartós lesz, mert ez a szél nem rojtosodik ki.

A szűr szabásában lényeges különbséget szerte az országban nem találunk. Eltérő típusok főleg azért keletkeznek, hogy az oldalsó részeket szélesebbnek, vagy keskenyebbnek veszik. A szűr hosszúra vagy rövidre csinálják. Gallért nagyot vagy kisebbet csinálnak. Az ujjat nyitva hagyják vagy befenekelik. A szűr egyből szabott elülső és hátulsó része országszerte egyforma t. i. egy sing (62 cm), a *végsszűr* szokásos szélessége. A szűrszabó ősi soron singgel mér. A sing fúrásokra oszlik.

A szűröknek újabb, a 80-as években divatba jött formája az ú. n. *nyakas szűr*, mely főleg Hajdu, Bihar és Kolozs megye polgársága (= földművelő népe), továbbá Bihar megye pásztorsága közt divik. (1. ábra.) Ennek szabása már görbevonalú. A nyakas szűr eleje teljesen összeér, nem úgy, mint a nyakatlané. Vállá rézsútosan vágott, míg a nyakatlan szűr vállán semmi vágás nincs. A nyakas

1. ábra. Legény nyakas cifraszűrben. Büdszentmihály (Szabolcs m.).

szűr kerek nyaknyílására felálló nyakat varrnak. Voltaképen a nyak szabása és varrása úgy történik, mint általában a régi katonai egyenruhákön vagy a magyar ruhákön. Az utóbbi időben már olyan nyakas szűröket is csináltak, amelyeknek az eleje nem volt kihajtós, vagy kétszeres, hanem az egyszeres elejen egy felülről lefutó szegéssel utánozták a kihajtást. Az ilyen szűrt *vakszűr*nek nevezik.

Vannak a szűrök általános típusától eltérő helyi típusok is.

Dunántúl viseltek egy olyan körgallérú nyakas szűrt, mely az ú. n. malaclopó galléros köpenyeghez hasonlított. Főleg kocsisok és pásztorok. (V. T. 1—2 á.)

Ugyancsak dunántúli juhászok viselték a VIII. T. 1—2. ábrán bemutatott csuklyás szűrt. Ennek csuklyája a rövid, lehajtós gallér

alá volt toldva. Ezt már jobbadán felöltötték. Elül összegombolható, sőt zsebei is vannak. Tulajdonképpen nem is szűr, hanem szűr kabát. A VIII. T. 3. ábrán látható köpenyféleség sem szűr, hanem szűrsuba.

Viseltek néhol a pásztorok egészen kicsi, kabátszerű szűrt, melynek gallérja azonban teljes nagyságú volt (VII. T. 3. ábra). A bihari- és szilágymegyei tótságnak is van egy négyszögletű gallérral ellátott szokmánya, mely némileg szintén hasonlít a szűr-höz.

Kabátszabású szűrt az oláhok, szerbek igen mindennütt viselnek. Ugy az előbb felsorolt átmeneti formáknak, mint ez utóbbiaknak, inkább csak annyi közük van a tulajdonképpeni szűr-höz, hogy szintén szűrposztóból készültek, szabásuk azonban a szűrétől lényegesen eltér.

A dunántúli kanászszűröket széles posztószegéssel és borítással díszítik. Mivel a szegések és borítások alatt a toldozások nem látszanak, a szűr szabó él az alkalommal és dirib-darab posztókból *abdálja* össze az ilyen részeket. Ezek az összetoldozások nem állandó szabási vonalak s a szabás szempontjából figyelmet nem érdemelnek.

A szűr díszítése részint reá varrott színes posztóval, részint gyapjúhímzéssel történik. Az egyes darabokat előbb kihímezik vagy színes posztóravarrással cifrázzák s csak azután varrják össze.

A szűr díszítése részint reá varrott színes posztóval, részint gyapjúhímzéssel történik. Az egyes darabokat előbb kihímezik vagy színes posztóravarrással cifrázzák s csak azután varrják össze.

2. ábra. Karcagi cifraszűr.

a = aszaj; h = hajtóka; f = elej; g = gallér; o = váll; c = az elejt összekötő cs. tt; u = elej kifordulója; m = vállvirág; s = sarokvirág; e = csücskő; K = koszorú; f = felereszté.; o = bojt; i = csipkedész.

A magyar szűr két egymástól különböző típusban maradt reánk, egyik az alföldi szűr, másik a dunántúli kanász-szűr. Szabásban nincs ugyan lényeges különbség köztük, de az alkotó részek aránya közötti különbség mégis két jól elkülönülő formát eredményez.

Az alföldi szűr főjellemvonásai a dunántúli kanász-szűrrel szemben a következők:

szabása igen ősi, részei kizárólag téglány alakúak. Hosszasága legalább szárközépig ér. Gallérja téglányalakú, de nem nagy. Ujja nincs befenekelve, legfeljebb utólag varrja vagy köti be a gazdája, de a szűrszabó felölthető ujjal készíti. (I—II. T.)

A dunántúli kanász-szűr darabjai többnyire szintén téglányalakúak, de nem ritka benne a görbe vonallal határolt alkotórész sem. Hosszasága rendszeren nem terjed térden alul, bősége azonban az alföldinél jóval nagyobb. Gallérja igen nagy, néha trapéz alakú. Ujja elcsökevényesedett, rövid. Egy arasznál ritkán hosszabb. Minden esetben be van fenekelve, felölteni tehát egyáltalán nem lehet. (V. T. 3. á. VI. T. VII. T. 2.)

E két szűr-típus között áll a palóc csuha, mely szabásában az alföldivel egyezik, de gallérja nagyobb mint az alföldi, ellenben kisebb, mint a dunántúli kanász-szűr. Hosszasága, bősége is a kettő között áll. Ujja gyakran befenekelt. Szabásában, formájában majdnem teljesen megegyezik a Somogy megyében Csököly—Nagyatád—Csurgó vidékén használatos szűrrel. (IV. T. 1—2. ábra.)

A palócság Heves—Gömör—Nógrád megyékben a szűrt csuhának nevezi. Ugyanígy hívják ezt a ruhadarabot Somogy—Baranya—Szerém megyékben, főleg a Dráva mellett. A dunántúli és palóc egyezés azért érdemel figyelmet, mert sok más ősi tárgyuk is hasonlóképpen megegyező.

Erdélyben a múlt század 80-as éveitől a nép még nem viselt szűrt. Hogy valamikor az erdélyi magyarság is viselte, annak számos történelmi bizonyítéka van. Az 1627. évi erdélyi általános limitáció említi a szűrszabó művek közt a „Fejér szűrűből csinált köpeny vagy bohaj szűrt, öreg embernek valót, mineműt Colosvárott szoktak csinálni, kinek gallérja prémes posztóval.”

Úgy látszik a szűrt ősi soron csak a szászok őrizték meg. Az erdélyi magyarság és oláhság pedig a legutóbbi időben kapta fel újból, és pedig nem a szászoktól, hanem az alföldi magyarságtól.

A szász szűr is lényegében azonos az alföldi szűrrel, de nem hímezik ki. Posztó applikációi vannak ugyan, de ezek teljesen mások, mint az alföldi szűröké.

A szász szűrt formájában az különbözteti meg az alföldi szűröktől, hogy ujja rendkívül hosszú, leér a szárközépig, a szűr aljáig. Felölteni természetesen nem lehet, úgy hogy a szász szűr ujja épp úgy elveszítette eredeti rendeltetését és dísszé vált, mint a dunántúli kanász-szűr. (III. T. 1—2. ábra.)

Az erdélyi magyarság szintén posztóvarrással díszített szűrt visel.

Ez az applikáció azonban teljesen különbözik az erdélyi szász-ság posztóapplikációjától. Voltaképen nem egyéb, mint a hímezett bihari szűr-motívumok posztóból való utánzata. Biharban a posztó-

applikáció egyidős a varrógép meghonosodásával, Nagyváradról indult ki s ma már a szűrhimzést végleg kiszorította. A nyakas, posztós applikációs szűr Nagyváradról indult el Erdély felé a múlt század 80-as éveiben. 1890-ben még csak Bánffyhunynadnál tartott. 1890—1900 közt már Tordáig jutott s ma már Marosvásárhelyig mindegyütt viselik.

Amilyen gyorsan terjedt Erdély felé az alföldi magyar szűr, éppoly gyorsan pusztult az alföldi részeken. Erdélyben a múlt század közepén nem voltak szűrszabók. A kisebb szűrféle ruhákat (*conda, daróc, szokmány, zeke, harisnya* stb.) a nép háziiparszerűleg maga állította elő. Amint azonban az alföldi szűr behatolt Erdélybe, a bánffyhunyadi, kolozsvári magyar szabók szűrszabósegédek hoztak Nagyváradról, Nagyszalontáról s ezek segítségével kezdték a szűröket gyártani. Még 1905-ben Erdélyben nem volt igazi szűrszabóműhely, csak azóta támadt egynéhány. Az alföldi szűrszabók egy része a szűr után behúzódott Erdélybe.

Az alföldi szűr egy másik irányból a Marosvölgyén is terjedt Erdély felé. Ez a típus nem applikációs, hanem himzett. Kiindulási pontja Arad. Egyidőben indult el a váradi szűrrel. Ma már Gyulafehérvár környékéig jutott.

Az erdélyi szász szűr anyaga nem a purzsa, hanem a merino-juh gyapjából készült posztó, mely vékonyabb, puhább, fehérebb. Ezt a posztót, mint már említettük, a szűrszabók karazsiának nevezik. Szűrkészítésre néhol az Alföldön is használták. Főleg jómódú gazdalogények viselték, különösen a Nagykunságon.

A szűr terjedése az oláhok között élénken mutatja a magyar kultúrhatást. De azt is mutatja, hogy sok divatjamúlt s használatból kiment tárgyként a környező nemzetiségeknél kell keresnünk.

A szűr az Alföld keleti oldalán sem viselik. Miskolc, Nagykálló, Szatmár, Nagyvárad vonala jelöli a szűr határát. Hogy azonban a szűr valamikor egészen a Kárpátokig el volt terjedve, arra bizonyítékaink vannak.

A csapómesterség, mint céhes foglalkozás Debrecenben először 1395-ben tűnik fel, amikor a város csapómestereinek kiváltságot ad, melyet Szapolyai János 1513-ban és 1540-ben átír és megerősít. A debreceni csapók két századon át roppant mennyiségű végszűrrel árasztották el az Alföldet. Kállóik a Tócsa és Kösztöly folyókon állottak. Nagykálló város és a biharmegyei Kálló folyó neve is arra enged következtetni, hogy itt is szűr-kállók működtek. A Krasznán Matolcsnán is híres szűr-kálló volt. Azonban a XVII. század vége felé a virágzó csapóipart egy új veszedelem támadta meg, nevezetesen Munkács felől a gubaviselet kezdett terjedni és a szűr alig pár évtized alatt a Hajdúságig kiszorította. A szükség itt is rávitte a mesterembereket, hogy alkalmazkodjanak a megváltozott körülményekhez. Két előrelátó debreceni csapó, névszerint Diószegi Péter és Szombati András Munkács mellől két rutén asszonyt hozatott, akiktől eltanulván a gubakészítést, gubacsapókká lettek. Példájukat nemsokára követték az összes szűr-csapók s a pusztulásnak indult szűrposztókészítést átengedték a szűrszabóknak s a céhleveleken törvényes bíróság útján megsztoztak, mert addig közös céhben

voltak. A szűrszabók azonban nem nagyon értvén a posztócsináláshoz, nemsokára felhagytak vele s a szükséges végszűrőket más vidék csapóitól, különösen az erdélyi szászoktól kezdték beszerezni.

A fürtös guba hódító útjában a Hajduságon nem állott meg, hanem a Jászkunságon, Borsod, Heves és Nógrád megyéken át egész Budapestig hatolt. A szűrt azonban nem tudta úgy elnyomni, mint az Alföld keleti felén. A felsorolt megyékben az újabb időkig a szűrrel együtt viselte a nép, amíg azzal együtt ki nem pusztult.

Ha a köznép általánosan nem is viselte az Alföld keleti szélén a szűrt, a pásztorok itt is viselték. Ezek Debrecen, Nyíregyháza, Nagyálló, Nagyvárad szűrszabóitól szerezték be szűreiket. Újabban a váradi applikációs szűr a Szilágyságon is terjed a guba rovására.

A magyar szűr déli határa a Tiszán túl a Maros volt. A Marostól délre nemzetiségeink viseltek ugyan, sőt ma is viselnek szűrposztóból készült köpenyegszerű ruhákat, de ezek nem azonosak a magyar szűrrel, sőt ahhoz nem is hasonlítanak.

A Duna-Tisza közén, a Bajától és Szabadkától délre eső területekről ugyanezt mondhatjuk.

A Duna-tiszaközi magyarság, különösen pedig a kiskunok inkább subaviselő népek voltak s ezen a területen a szűr már régebben, a szűr mult század közepi reneszánsza előtt kiveszett.

Dunántúl fő szűr típusa, mint már előbb említettük, lényegesen különbözik az Alföldétől. Hossza térdig ér, ezért aztán az erdő bozótjaiba és apró bokraiba nem egy könnyen akadozik. Bősége akkora, hogy ha elül össze nem fogják, az egyik vállon lecsúszik. Különben így is szokták viselni. Hatalmas gallérja a fejre visszahajtván bőséges oltalmat ad az eső ellen. Mivel a gallér majdnem olyan hosszú, mint a szűr s új korában a posztó még merev lévén, a szűr, mely hátán a gallérral kétszeres vastagságú volt, a földre téve megállott mint valami sátor.

A dunántúli szűrök típusai nem annyira tájtípusok voltak, mint inkább viselőik társadalmi állása szerint különböztek.

A pásztorok, különösen a kanászok a fentebb leírt szűrt viselték. Ennek két változata volt, a bakonyi és a somogyi. A bakonyi vagy másképp veszprémi, valamivel hosszabb volt, mint a somogyi (IV. T. 3. á.). Főként cinóberpiros posztószegésekkel, borításokkal és applikálásokkal volt díszítve. A somogyi kanász-szűr rövidebb volt, posztódíszei sötétkarmin színűek voltak. (VII. T. 2. á.) A hajdani betyárok Dunántúlon kanász-szűrt viseltek. Az 1836 karácsony napján felakasztott híres betyárt, Milfajt Ferencet ábrázoló egykorú kép a bakonyi kanász-szűrnek legrégibb ábrázolása. (VI. T.) Somogy megyében a polgárság szűre jelentékenyen eltért a pásztor-szűrtől. Hosszúsága megközelítette az alföldit, ujja azonban szintén fenekes volt, mint a kanász-szűröké. Hímzése és díszítésmódja egyszerű, de ősi zamatú volt. A szűrök ismert virághímzése hiányoztak róla, csak mértani elemeket hímzett rá a szűrszabó s zsinórral, bojtokkal díszítette. Míg a dunántúli kanász-szűröket tenyérnyi vagy még szélesebb szegés, folt díszítette szélein, vállán, oldalain, a

somogyi polgár szűrén oly kevés szegést találunk, akárcsak az alföldi pásztor-szűrökön. (IV. T. 1—2. á.)

A Dunántúl, főként Veszprém megyében a kocsisok, olykor a pásztorok is, bizonyos kerek gallérú szűrípust is viseltek. Gallérja a vállat oldalról és előlről is borította s a szűr elejéig ért, sőt ahhoz hozzá toldották. (Az Alföldön ezt a szűrű köpenyeges szűrnek is nevezték.) Ujja hosszú volt, és felölthető, néha azonban bevarrták, fenekesujjára azonban nem csinálták. Mint általában a pásztor-szűröket, ezt is széles vörös vagy más színű posztóval szegték. Gallérján és hátuljának alsó részén hímzés is volt. (V. T. 1—2. á.)

Ezt a szűrípust itt-ott az Alföldön is viselték, de a mult század 70-es éveiben kiveszett.

Mikor az Alföldön a szűr még fénykorát élte, a dunántúli szűr már javában pusztult. Pusztulásának kezdete talán még 1825-re nyúlik vissza, mikor Veszprém vármegye először eltiltotta. A cifra szűrnek ugyanis nagy ára volt. Mint a nóta mondja:

„Cifra szűröm Beszperémben vettem
Érte 30 forintot fizettem.“

Harminc forint nagy pénz volt akkor. Egy pásztor egész évre sem kapott annyi bért. Nyilván lopnia kellett tehát, hogy a cifra szűr meg szerezzék. Ezt fontolóra vevén Veszprém vármegye közgyűlése, 1825-ben kimondotta, hogy „A cifra szűr használata örökre eltiltatik s a járási szogabírák utasíttatnak, hogy ahol ilyen meg nem engedett ruhát tapasztalnak a pásztorokon, haladéktalanul szedjék össze és semmisítsék meg.“ Egyúttal átiratban hasonló határozathozatalra szólítja fel, Vas, Zala és Somogy megyéket.

Nagy riadalom támadt erre nemcsak a pásztorok, hanem a szűr-szabók között is és kivitték, hogy a vármegye enyhítette a szigorú határozatot.

A cifra szűr üldözése azonban később, a Bach-korszakban is előfordult, amikor a zsandárok késsel kaparták le a szűrről a cifraságot. A Bach-korszak után még fellángolt egyszer a bakonyi szűr divatja, de a mult század 80-as éveiben gyors pusztulásnak indult s a Bakonyból jóval hamarabb eltűnt ez az ősi ruhadarab, mint az Alföldről.

Somogy megyében a somogyi kanász-szűr egészen a mult század vége feléig tartotta magát, de lassanként itt is tért veszített, s amint az alföldi szűr Erdélybe menekült s az ottani nemzetiségek kezére jutott, úgy a somogyi szűr is a Dráván túlra került s a horvátok közt jött divatba. A szűr-szabók egy része itt is a szűr után vándorolt s ma már a dunántúli kanász-szűrűt csak a Dráva—Száva között találhatjuk meg.

Áttérve a palócság szűrére, — mint fentebb említettük — ezek átmenetnek tekinthetők az alföldi és dunántúli szűrök között. Ujjai gyakran fenekesek. Gallérja meglehetősen nagy. A szűr hosszabb, mint a dunántúli, de rövidebb, mint az alföldi. Sohasem szegik olyan szélesen, mint a dunántúli pásztor-szűrűt, e tekintetben olyan, mint az alföldi régebbi divatú szűrök, melyeknél a szegés legfeljebb 2 cm széles volt. A szegés mindig fekete, mint régen az Alföldön.

A palóc szűrök szabásban és díszítésben Bars megyétől Abaúj-

Torna megyéig lényeges eltérést alig mutatnak. Nemzetiségeink közül főleg a nyugati tótság hordja a szűrt még pedig régidők óta. (III. T. 3. á.) Szabásában a tót-szűr részint a palóc, részint az alföldi szűrrel egyezik. Majdnem mindig hímezetlen, sőt gyakran szegetlen is. Hímzett szűröket csak elvétve magyar vidéken viseltek, de ezek is egyszerűségükkel tűntek ki a magyarság cifra szűrei közül. Sáros megyében a szürnadrágot és szürdölmányt azonban magyar mintákkal gazdagon kihímezik.

A magyar szűr a tótság révén Morvaországba is eljutott s itt néhol a hanákok viselték. Ez azonban cifraság dolgában messze mögötte maradt a magyarnak. A sárosmegyei tótság közvetítésével a szűr a lengyelek közé is eljutott, de csak Galícia felénk eső részében található.

A rutén és a romániai oláh nép a mi köpenyszerű nagygallérú szűrünket nem viseli. Mindössze Romániában a szurudzsiunak nevezett parádés kocsisok viseltek a magyar szűrhez némileg hasonló köpenyt, melyet többnyire ki is hímezték. Maga a szurudzsiu török eredetű, szűrének díszítése is hasonló eredetre vall. Úgy látszik ez a ruha itt a törökség kultúremléke.

Szerbiában Kumanovo vidékén macedon férfiakon szintén látni a mi szűreinkhez hasonló felső ruhát. Ennek anyaga nem nagyon durva ványolatlan gyapjuszövet, ők maguk csinálják. Színe rozsdabarna, fekete vagy szürke. Semmi szegés, hímezés, díszítés nincs rajta. Kétféle formában viselik, neve kušljak.

Egyik forma rövid, akkora mint egy kis kabát, egyébként szabására nézve teljesen megegyezik a magyar szűrrel. Ujja könyökig ér. Felöltve viselik, mint kis kabátot. Gallérja akkora, mint egy kun-sági szűr, eleje kihajtos, nem gombos, tehát szűrszerű. Hasonlít a bakonyi szűrhez, csak hogy nem olyan bő és nagy.

A másik forma hosszú, nagyjában olyan, mint az alföldi szűr. Ezt is vállravetve viselik, mint a magyar szűrt. Ujja egy vagy két arasnyi hosszú. Gallérja csuklyává van összevarrva. Eleje nem kihajtos, mint a magyar szűr. Ellenben ezt is a mellen kötik össze, mint a magyart. Bőségét az oldal és a pálha szabályozza. Aszaja nincs. Szabása nem olyan állandó, mint a magyar szűr.

Györffy István.

Rekesztőhalászat a Tiszán és az alföldi kisvizeken.

A rekesztőhalászatnak ma már nagy irodalma van. *Sirelius*¹ egész nagy könyvet írt a finn-ugor népek rekesztőszerszámairól, összehasonlítva más népekével. *Jankó János*² szintén bőven tárgyalja a rekesztőhalászatot, de mindkét tudós csak *Herman Ottó*³ néhány adatát használhatta a magyar szerszámok tárgyalásában. Herman Ottó maga is kevés magyar rekesztőszerszámot ismertet örökbecsű művében és utána csak kevesen próbálták az ő gyűjtését kiegészíteni. Ez a tanulmány az egyre pusztuló

¹ *Sirelius*: Über die Sperrfischerei bei d. finnisch-ugrischen Völkern. Helsingfors, 1906.

² *Jankó J.*: A magyar halászat eredete. Budapest, 1900.

³ *Herman O.*: A magyar halászat könyve. Budapest, 1887.